

Gyémánt, gyöngy, ezüstsál

Az Osztrák–Magyar Monarchia idejének udvari divatja Sisi budoárjából

Erzsébet királyné 1867-es koronázási díszruhájának rekonstrukciója, és még tizenhárom páratlan szépségű ruhaköltemény is látható a Gödöllői Királyi Kastély új kiállításán. Az öltözékek nemcsak a Monarchia időszakának szépségeszményéről árulkodnak, hanem bepillantást engednek a királyné magánszférájába is, miközben megtudhatjuk, vajon befolyásolta-e a díszruha elkészültét a politika?

Az Erzsébet királyné újraálmodott ruhái címmel nyílt kiállítás az Osztrák–Magyar Monarchia divattörténetének legszebb fejezeteibe enged bepillantást. Pálinkás Patrícia történész kutatásai és Czédly Mónika ruhatervező szakmai irányítása alapján tizennégy öltözék rekonstrukciója készült el. A XIX. század második felének bécsi udvari divatját is megidéző ruhacsodák közt akad fekete lovaglósztűm, hófehér prémmeel és arannyal díszített, karcsú estélyi ruha, kockás hétköznapi viselet virágos szalmakalappal, fekete-fehér, egyszerűségében is elegáns, csipkével díszített nappali öltözet, és a kiállítás díszje, az Erzsébet magyar királynévá koronázása alkalmából, 1867 nyarán viselt díszöltözet rekonstrukciója. Ez utóbbi a koronázás 150. évfordulójára készült el, Székely Bertalan festménye alapján.

Igaz, a halvány elefántcsontszínű, hosszú uszályt a rekonstrukció során nem gyémánttal, hanem ötféle méretű, szikrázó Swarovski-kristállyal díszítették, ezüstsálas kézi hímzés helyett ezüst színű fémszálas gépi hímzést alkalmaztak, a korabeli pókháló finomságú brüsszeli csipkét Hunnia csipkével, az igazgyöngyöket pedig tenyésztett gyöngyökkel helyettesítették. A hatás azonban lenyűgöző, a készítőek elnyerték vele a Magyar Kézműves Remek díjat.

Az öltözeteket korabeli források, javarészt fotográfiák, festmények és rajzok alapján készítették el, a koronázási díszruha volt a legnagyobb feladat. Pálinkás Patrícia és Czédly Mónika szabályos nyomozásba kezdett a ruha eredetének feltérképezésére, ennek során kiderült, hogy az 1866 márciusából származó Rabending-féle koronázási fényképen látható ruha nem azonos azzal, amit Erzsébet a koronázási ünnepségen hordott. A két díszöltözet fekete bársonyból készült, brüsszeli csipkével és szalagcsokorral díszített ruhadereka megegyezett, a szoknyarész azonban nem.

Briliáns megoldások – Tíz évvel ezelőtt kezdtük el a kutatást Patríciával, főként az érdekelt minket, hogy a Veszprémben őrzött misegarnitúra azonos-e a koronázási díszöltözettel.

Korábban a Mátyás-templomi misegarnitúráról vélték a kutatók, hogy Sisi koronázási díszöltözékéből készült – kezd a ruharekonstrukció történetébe Czédly Mónika, akinek ráadásaképp egy igencsak személyes kötődése is van a korszakhoz.

A pesti Gerbeaud melletti, Dorottya utca 8. szám alatt álló, 1865-ben alapított textiláru-kereskedést a felmenői irányították, ahol a korszak arisztokráciája és a pesti társasági élet színe-java vásárolt.

Erzsébet királyné személyes kedvence volt az elegáns Gerbeaud, így nincs kizárva, hogy egy-egy itteni látogatása során körülnézett a korszak különleges textiljeit, kelméit, csipkéit árusító üzletben, amelynek messzebbre is eljuthatott a híre, mint a pesti korszak. Egyébként a családi üzlet hagyatékából a kiállításon is

akad pár darab, így például korabeli, leheletfinomságú csipkegallérok és -szegélyek. – Az Emil Rabending bécsi műtermében készült koronázási fotók 1866 márciusában készültek, az ezen látható ruhát viselte Erzsébet január 8-án is, mikor a magyar országgyűlés küldöttségét fogadta Bécsben. A gyémántos koronázási díszruhát azonban csak a Mátyás-templomban tartott koronázáson és az azt követő protokollrendezvényeken viselte.

Vagyis két ruha létezett, mindkettőnek a szoknyáját és az uszályát egyben szabták ki: a protokolleseményeken viselt díszöltözet a bécsi divat szerint készült tüllcsipke díszítéssel, míg a koronázási díszöltözetet magyaros szabással és hímzéssel készítették. A hagyomány szerint a királyné életének e meghatározó pillanatában viselt, megszentelt öltözékét jótékony célra ajánlotta fel, így került a díszruha uszályos szoknyarésze Ranolder János veszprémi püspökhöz, aki egyszersemind a királyné kancellárja tisztséget is ellátta. Ő volt az, aki a koronát a királyné fejére helyezte – meséli Pálinkás Patrícia. 1866-ban az osztrákok elvesztették a poroszok ellen vívott háborút, és komoly hadisarcot kellett fizetniük. A bécsi államkincstár igencsak megcsappant, így 1867-ben, amikor az udvar a koronázásra készült, a palotahölgyektől elvárták, hogy egyszerűbb ruhában jelenjenek meg az eseményen. Erzsébet jó példával járt elöl, így a díszruhához felhasznált briliánsokat különböző ékszerekből szedték ki a varrónők, majd az ünnepségsorozat lezárultával e köveket visszahelyezték az ékszerek foglalataiba. A Ranolder Jánosnak adományozott uszályon éppen ezért már nincsenek briliánsok. Az adományozás híre egyébként a korabeli Budapesti Közlönyben is megjelent, teszi hozzá a történész.

A koronázási díszruha kiegészítő darabjairól már kevesebb információ áll rendelkezésre. Igaz, a palástot a veszprémi püspöki palota őrzi, a fátyolról azonban csupán annyit tudni, hogy egy ideig Erzsébet legkisebb lányának, Mária Valériának a tulajdonában volt, majd egy 1917-es bécsi kiállítás után nyoma veszett, magyarázza Pálinkás Patrícia. Szerinte Erzsébet szándékosan kerülte a pazarlást, így azt is, hogy a nagy divatházaktól kelljen rendelnie. Mégis, az utókor valamiért előszeretettel hivatkozik arra, hogy a korszak sztár divattervezője, Charles Frederick Worth működhetett közre a ruha elkészítésében, ám a nevet a korabeli újságok egyszer sem említik.

Régi-új kelme – A rekonstrukció elkészítéséhez korabeli anyagokat próbáltunk szerezni.

Kiderült, a díszruha csipkéje biztosan Brüsszelben készült, ám ezt ma senki sem tudta reprodukálni Magyarországon – meséli Czédly Mónika, aki a ruha csipkerészeinek megalkotásához Turós Istvánné népi iparművészt kérte fel. – Így jött az ötlet, hogy korabeli anyagok híján a Hunnia csipkét használjuk. Ezt a magyaros motívumokat használó, rendkívüli finomságú csipkét a századfordulón készítették először. Különleges vékonyságú fonállal verik, vékonyabbal, mint bármelyik más típusú csipkét, így a hatása egészen légies. Olyan, mintha ékszer lenne.

De épp ezért is nehéz vele dolgozni. A rekonstrukcióhoz használt mintát a Rabending-fotóról lestük le, az ott látható mintatöredék alapján következtettük ki a teljes mintázatot – magyarázza Turós Istvánné, aki egy éven át dolgozott a csipkedíszeken. – Maga a ruha is több mint egy éven át készült. Már az anyagválasztás sem volt egyszerű feladat, hiszen fel kellett kutatni, ki kellett kísérletezni azokat a textíliákat, amik Sisi korában is létezhetek. Textilvegyész is vagyok, így tudom, hogyan lehet az anyagok szövését megváltoztatni, ehhez 2013-ban találtunk egy céget, amely képes volt a keresett régi-új anyagfajtát előállítani. Két év alatt készült el ez a fémszállal megerősített hernyóselyem organza és

bordázott düsessz, ami minőségében, tapintásában tökéletesen megegyezik a veszprémi misegarnitúrának az anyagával. Egyébként éppen e misegarnitúrából lehetett következtetni a szabásra, a hímzsmintákra, amiket úgy raktunk össze, mint egy kirakós játék darabjait – meséli Czédly Mónika, akinek ráadásul arra is kellett figyelnie, az elkészült rekonstrukció az eredeti, színben előregedett anyaghoz legyen hasonló. Így született meg az elefántcsontszínű kelme.

Abroncstól a homokóráig A korabeli források alapján készült ruharekonstrukciók – minden darab mellett látható az ihletet jelentő párja festmény, grafika vagy fotó formájában –, nemcsak azért érdekesek, mert bepillantást engednek egy olyan történelmi szereplő gardrójába, aki a mai napig érdeklődést vált ki az emberekből, hanem azért is, mert ezeken a ruhákon keresztül nyomon követhetjük a divat változásait. Márpedig a XIX. század második felében gyors változáson ment át a női ruha sziluettje: az abroncsos, romantikus habos ruhacsodáktól a mókás, nagy farú turnűrön át a homokóra sziluettig évtizedek alatt átalakult a divat. Erzsébet pedig mindig remekül választotta ki az alakját legjobban hangsúlyozó öltözeteket.

Czédly Mónika e fizikai adottságokat is figyelembe vette a ruhák megvarrásánál, hiszen Erzsébet méretét használta alapul. Az akkoriban kifejezetten magasnak (172 centiméter), kifejezetten karcsúnak (48-55 centis derékbőség) számító Erzsébet pusztá megjelenése is királynői volt, alakja nem változott a gyerekek születése után, amit nagyrészt a lovaglásnak és a kimerítő sétáknak köszönhetett.

Az utolsó előtti teremben kiállított fekete kosztüm és a hollófekete bársony estélyi kissé kilóg a sorból. Az előbbit halála után, felkérésre festette meg Benczúr Gyula, míg a karcsú estélyi ruha rekonstrukciója szintén egy olyan ábrázolás nyomán készült, amit ugyancsak a királyné halála után festettek meg, megidézve az idősödő Erzsébet elegáns, méltóságteljes alakját, aki ötvenéves kora felé közeledve, talán azért, hogy szépségét fiatalkori fényében őrizze meg az utókornak, soha többé nem állt fényképész kamerája elé.

KULTURA

AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA IDEJÉNEK UDVARI DIVATJA SISI BUDOÁRJÁBÓL

Gyémánt, gyöngy, ezüstszál

Erzsébet királyné 1867-es koronázási díszruhájának rekonstrukciója, és még tizenhárom páratlan szépségű ruhaköltemény is látható a Gödöllői Királyi Kastély új kiállításán. Az öltözékek nemcsak a Monarchia időszakának szépségeszményéről árulkodnak, hanem bepillantást engednek a királyné magánéletréjébe is, miközben megtudhatjuk, vajon befolyásolta-e a díszruha elkészültét a politika?

SZEITÉR ANNA
FOTÓVERMES TIBOR

Az Erzsébet királyné újraírodott ruhái címmel nyílt kiállítás az Osztrák–Magyar Monarchia divattörténetének legzselibb fejezetébe enged bapillantást. *Pálínkás Patrícia* történetésza kutatásai és *Csodly Mónika* ruhatevező szakmai irányítása alapján tizeneggy öltözék rekonstrukciója készült el. A XIX. század második felének bécsi udvari divatját is megidéző ruha családok közt akad fekete lozsglókosszálm, hófihér prémnel és arannyal díszített, karsú estélyi ruha, kockás hétköznapri viselet virágos szalnakahappal, fekete-leher, egyszerűségben is elegáns, csipkével díszített nappali öltözék, és a kiállítás díszje, az *Erzsébeti* magyar királynévi koronázása alkalmából, 1867 nyarán viselt díszöltözék rekonstrukciója. Ez utóbbl a koronázás 150 évfordulójára készült el, *Szélessy Bertalan* festménye alapján. Igaz, a *Malvány* elefántcsontszínl, hosszú uszályt a rekonstrukció során nem gyé mánttal, hanem ötféle méretű, szikrázó Swarovski-kristállyal díszítették, ezüstszalás kézi hímzés helyett ezüst színű fémshálás gépi hímzést alkalmaztak, a korabeli pákháló finomságú brüsszeli csipkét Hunnia csipkével, az igazgyöngyöket pedig tenyészített gyöngyökkel helyettesítették. A hatás azonban lenyűgöző, a készítők elnyárték vele a Magyar Kézműves Remek díjat.

Az öltözéteket korabeli források, ja varész fotográfiák, festmények és rajzok alapján készítették el, a koronázási díszruha volt a legnagyobb feladat. Pálínkás Patrícia és Csodly Mónika szabályos nyomozásba kezdett a ruha eredetének felír-

kepezésére, ennek során kiderült, hogy az 1866 márciusából származó *Rabending*-féle koronázási fényképen látható ruha nem azonos azzal, amit Erzsébet a koronázási ünnepségen hordott. A két díszöltözék fekete bürsnyből készült, brüsszeli csipkével és szalagosokkal díszített ruhaderaka megegyezett, a szoknyarész azonban nem.

Briliáns megoldások

– Tíz évvel ezelőtt kezdtek el a kutatást Patríciaval, lőként az érdekelt minket, hogy a Veszpremben őrzött misegarni tíra azonos-e a koronázási díszöltözettel. Korábban a Mátyás-templomi misegarnitúráról volték a kutatók, hogy Sisi koronázási díszöltözékéből készült – kezd a ruharekonstrukció történetébe Csodly Mónika, akinek ráadásrápp egy igencsak személyes kötődése is van a korszakhoz.

A pesti Gerbeaud mellett, Donatya utca 8. szám alatt álló, 1865-ben alapított textiláru-kereskedést a félmenői irányították, ahol a korszak arisztokráciája és a pesti társadági élet színe-javú vásárolt. Erzsébet királyné személyes kedvence volt az elegáns Gerbeaud, így nincs kérdés, hogy egy-egy itteni látogatása során körülnézett a korszak különleges tex-

tiljeit, kelmeit, csipkéit árusító üzletben, amelynek meszebbre is áljuthatott a híre, mint a pesti korszó. Egyébként a családi üzlet hagyatékából a kiállításon is akad pár darab, így például korabeli, leheletfinomságú csipkeállérok és -szegélyek.

– Az Emil Rabending bécsi műtermében készült koronázási lotók 1866 márciusában készültek, az ezen látható ruhát viselte Erzsébet január 8-án is, mikor a magyar országgyűlés küldöttségét fogadta Bécsben. A gyémántos koronázási díszruhát azonban csak a Mátyás-templomban tartott koronázáson és az azt követő protokollrendezvényeken viselte. Vagyis két ruha létezett, mindkettőnek a szoknyáját és az uszályát egyben szabták ki: a protokolleseményeken viselt díszöltözék a bécsi divat szerint készült tüllcsipke díszítéssel, míg a koronázási díszöltözék magyaros szabással és hímzéssel készítették. A hagyomány szerint a királyné életének e meghatározó pillanatában viselt, megszenelt öltözékét jótékony célra ajánlotta fel, így került a díszruha uszályos szoknyarésze *Ranoldy János* veszpremi püspökhöz, aki egyszerűmind a királyné kancellárja tisztségét is ellátta. Ő volt az, aki a koronát a királyné fejére helyezte – meséli Pálínkás Patrícia.

1866-ban az osztrákok elvesztették a poroszok ellen vívott háborút, és komoly hadisarcot kellett fizetniük. A bécsi államkincstár igencsak megcsappant, így 1867-ben, amikor az udvar a koronázásra készült, a palotahölgyektől elvárták, hogy egyszerűbb ruhában jelenjenek meg az eseményen. Erzsébet jó példával járt elöl, így a díszruhához felhasználta briliánsokat különböző ékszerekből szedték ki a varrónők, majd az unnepegszozozat lezárultá-

val a köveket visszahelyezték az ékszeresek foglalatáiba. A Ransdler Jánosnak adományozott uszalon éppen ezért már nincsenek brilliánsok. Az adományozás híre egyébként a korabeli Budapesti Küzlönyben is megjelent, tesz hozzá a történést.

A koronázási díszruha kiegészítő darabjairól már kevesebb információ áll rendelkezésre. Igaz, a palástot a veszprémi püspöki palota őrzi, a lányról azonban csupán annyit tudni, hogy egy ideig Erzsébet legkisebb lányának, *Maria Va Erzána*-k a tulajdonában volt, majd egy 1917-es bécsi kiállítás után nyoma veszett, magyarázza Pálincás Patrícia. Szerinte Erzsébet pártfogóként kerülte a palástot, így azt is, hogy a nagy divatházaktól kellett rendelnie. Mégis, az utókor valamilyen előszeretettel hivatkozik arra, hogy a korzák sztár divattervezője, *Charles Frederick Worth* működhetett közre a ruha elkészítésében, ám a nevét a korabeli újságok egyszer sem említik.

Régi-új kelme

– A rekonstrukció elkészítéséhez korabeli anyagokat próbáltunk szerezni. Kiderült, a díszruha csipkéje bizonyosan Brüsszelben készült, ám ezt ma senki sem tudta reprodukálni Magyarországon – meséli Czédly Mónika, aki a ruha csipkerészeit megalkotásához *Turós Irén*-né népi iparművészt kérte fel.

– Így ott az ötlet, hogy korabeli anyagok híján a Hunnia csipkét használjuk. Ezt a magyaros motívumokat használó, rendkívül finomságú csipkét a századfordulón

készítették először. Különleges vékony, gúgomállal vetik, vékonyabbal, mint bármelyik más típusú csipkét, így a hatása egészen légies. Olyan, mintha ékszer lenne. De épp ezért is nehéz vele dolgozni. A rekonstrukcióhoz használt mintát a Rabending-fotóról lestük le, az ott látható mintatörödrék alapján körvonaloztuk ki a teljes mintázatot – magyarázza Turós Istvánné, aki egy éven át dolgozott a csipkedíszeken.

– Maga a ruha is több mint egy éven át készült. Már az anyagválasztás sem volt egyszerű feladat, hiszen fel kellett kutatni, ki kellett kísérletezni azokat a textíliákat, amik Sisi korában is léteztek. Textilvegyész is vagyok, így tudom, hogyan lehet az anyagok szövését megváltoztatni, ehhez 2013-ban találtunk egy rézet, amely képes volt a keresett régi-új anyagfajtát előállítani. Ketten alatt készült el ez a lémszállal megerősített hennőselem organza és fűzőzött dücsesz, ami minőségében, tapintásában tökéletesen megegyezik a veszprémi misegarnitúrának az anyagával. Egyébként éppen a misegarnitúrából lehetett következtetni a szabásra, a hímzésmintákra, amiket úgy raktunk össze, mint egy kirakós játék darabjait – meséli Czédly Mónika, akinek riadással arra is kellett figyelnie, az elkészült rekonstrukció az eredeti, színben előregedett anyaghoz legyen hasonló. Így született meg az elefantsontszini kelme.

Abronztól a homokóráig

A korabeli források alapján készült ruharekonstrukciók – minden darab mellett

látható az ihletet jelentő párja festmény, grafika vagy fotó formájában –, nemcsak azért érdekesek, mert bepillantást engednek egy olyan történelmi szereplő gardrójába, aki a mai napig érdeklődést vált ki az emberekből, hanem azért is, mert ezeken a ruhákon keresztül nyomon követhetjük a divat változásait. Márpedig a XIX. század második felében gyors változáson ment át a női ruha sziluettje: az abroncsos, romantikus hátsó ruhacsodáktól a mőkés, nagy farú turnúrról át a homokóra sziluettig évtizedek alatt átalakult a divat. Erzsébet pedig mindig remekül választotta ki az alakját legjobban hangsúlyozó öltözeteket. Czédly Mónika a fizikai adottságokat is figyelembe vette a ruhák megválasztásánál, hiszen Erzsébet méretét használta alapul. Az akkoriban kifejezetten magasnak (172 centiméter), kifejezetten karcsúnak (48-55 centis derekússág) számító Erzsébet pusztán megjelenése is királynői volt, alakja nem változott a gyerekek születése után, amit nagyrészt a lovagásnak és a kimerítő sétáknak köszönhetett.

Az utolsó előtti teremben kiállított fekete kosztum és a hollófejkete hársóny estélyi kissé kilóg a sorból. Az előbbi halála után, felkérésre festette meg *Benazár Gyula*, míg a karcsú estélyi ruha rekonstrukciója szintén egy olyan ábrázolás nyomán készült, amit ugyancsak a királyné halála után festettek meg, megidézve az idősödő Erzsébet elegáns, mellesleg teljes alakját, aki ötvenéves kora felé közeledve, talán azért, hogy szépségét fiatalkori lényében őrizze meg, az utókorunk, sokkal több nem állt fényképész-kamerája elé. ■